

УДК 351+94

DOI: 10.20535/2307-5244.51.2020.220187

С. А. Чукут

ORCID 0000-0001-9829-0218

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»*

Н. М. Драгомирецька

ORCID 0000-0001-5713-6724

*Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентові України*

М. І. Михайлуца

ORCID 0000-0003-4896-0580

Одеський національний морський університет

S. A. Chukut

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

N. M. Dragomyretska

*Odessa Regional Institute of Public Administration National Academy
of Public Administration under the President of Ukraine*

M. I. Mykhailutsa

Odesa National Maritime University

СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ ЩОДО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ: МІЖГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ

*Establishing of modern Ukrainian Scientific
Thought on the Development of e-GovernANCE in Ukraine:
the Interdisciplinary Aspect*

Висвітлюються актуальні питання історії становлення сучасної вітчизняної наукової думки щодо електронного урядування в Україні. Закцентовано увагу на векторальності наукових досліджень електронного урядування в різних галузях наук, зокрема в історичній науці. Виокремлено й піддано аналізу основні етапи, наукові здобутки, визначено перспективи електронного урядування.

Ключові слова: історія, наукова думка, електронне урядування, державне управління, публічне управління та адміністрування.

The scientific research on the phenomenon of e-governance in different areas of science in Ukraine was actively conducted during the last ten years. Researches in public administration, political science, economics, law, historical sciences, and technical science explored the opportunities of e-governance for society. The purpose of the article is to characterize the current state of Ukrainian scientific thought in various fields of science regarding the history of national e-government.

The study has completed the following tasks. Firstly, the authors determined the main directions of scientific research regarding the place and the role of e-government in society. Secondly, the authors identified the opinions given in the scientific literature that reflect certain theoretical frameworks of the literature. Thirdly, the authors outlined those gaps and controversial issues that require further research.

The authors of the article have identified six stages within the evolution of the discourse about e-government. The first stage (1990–1998) is manifested itself in awareness emergence of the role of new technologies in the development of any organization or institution. The second stage (1999–2006) is domination of exploration of foreign experience of informatization and e-government and an attempt to implement it into the Ukrainian reality. The third stage (2007–2010) took place when the active discussions among scientists and practitioners regarding e-government. The fourth stage (2011–2013) took place when the popularity of scientific researches and publications increased. The fifth stage (2014–2018) can be named “The New Wave” which is characterized by the emergence of many authors that contributed to the science and the new articles written by them.

The sixth stage has begun in 2019. The authors of the article believe that this is the stage of intensive development, the construction of new theoretical models, the creation of a base of all existing researches and publications about e-governance, and building up the association of scientists who can influence the level of development of the e-governance in Ukraine.

Keywords: history, scientific thought, e-government, e-governance, public administration, public management.

Особливістю «електронного урядування» як концепту є реальне існування самої ідеї, яка, виникнувши в інтелектуальних надрах технічних наук через посередництво кібернетичних концепцій і теорій, стала актуальною і вельми швидко знайшла практичне втілення в багатьох галузях. Отже, доцільно розглянути формування й розвиток електронного урядування як науково-історичну проблему, принаймні в кількох площинах: у практиках бізнесу, державного управління та в науці.

Україна була чи не першою європейською країною, де ще на початку 1980-х рр. докладалися зусилля до розробки автоматизованих систем управління. Видатний український учений В. М. Глушков (1923–1982), автор фун-

даментальних праць із кібернетики, математики та обчислювальної техніки, зокрема створив концепт проблемно-орієнтованих програмно-технічних комплексів для інформатизації, комп'ютеризації й автоматизації господарської та оборонної діяльності в СРСР. Саме під його керівництвом було реалізовано теорію автоматизації управлінських рішень, запропоновано програму ЗДАС (Загальнодержавна автоматизована система збору та обробки інформації для обліку, планування та управління народним господарством) (Глушков, В. М. & Валах, В. Я. 1981). Проте ця ідея в тогочасного державного керівництва СРСР аж до його розпаду не знайшла підтримки й не була реалізована (Михайлуца, М. & Шипотілова, О. 2018).

Поза сумнівом, поява комунікативних технологій на початку 1990-х рр. сприяла широкій популяризації ідеї електронного урядування (ЕУ), що, відповідно, й пришвидшувало її втілення. Передовсім у системі державного управління, позаяк ЕУ надавало можливість вирішити велику кількість нагальних проблем, зокрема пов'язаних із внутрішньо організаційними процесами в органах влади, забезпеченням контролю за їх діяльністю та побудовою відносин з громадянами тощо. У вітчизняній практиці зазначені процеси стали пріоритетними лише з набуттям незалежності України.

Від 1998 р. з появою перших правових актів, в яких робилися спроби у напрямку правового унормування технологій інформатизації, водночас було започатковано усвідомлення поняття «електронне урядування». Це знайшло втілення в низці нормативно-правових документів: Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р.¹ та серія поправок і доповнень до нього за 2005, 2014, 2015, 2017 рр.).

Для цього часу характерним є обговорення організаційно-правових основ електронного урядування, технічних можливостей його запровадження, підготовки фахівців, інформаційного розриву, низького потенціалу регіонів, необхідності інформаційно-пропагандистської роботи з населенням тощо. Дослідження проводились у різних галузях науки, зокрема: державному управлінні, юридичній, економічній, історичній, політичній, технічній, філософській. Кожне дослідження стосувалося саме того предмету, який безпосередньо притаманний тій чи іншій галузі науки. Однак, попри загальну для всіх проблематику наукових розвідок, кожна окремо галузь науки визнає лише «свої», концептуальні підходи, які не завжди збігаються з методологічними основами науковців інших галузей науки, хоча не виключаємо й спільних рис. Накопичений досвід науковців на сьогодні потребує узагальнення. Втім, лише з 2014 р. з'являються наукові праці та дослідження історії становлення та розвитку електронного урядування, як проблеми. З усвідомленням ролі та можливостей електронного урядування в процесі

¹ Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг». URL: <https://cutt.ly/jjYJUPv> [Accessed: 14.03.2020]

комунікації з суспільством, контролю за владою науковці розробили низку концептуальних підходів до оцінювання ефективності електронного урядування. Активні пошуки й дискусії в Україні за міжнародної участі починалися 2008 р., коли було впроваджено «Дні електронного урядування», які стали основною розвитку певних наукових напрямів дослідження, зокрема щодо побудови відносин між владою і громадськістю (Драгомирецька, Н. М. & Брущенко, Є. П. 2008), сутності електронної демократії (Чукут, С. А. 2008), налагодження механізмів взаємодії уряду з неурядовими громадськими організаціями (Чукут, С. А. та ін. 2011), теоретико-методологічних, організаційних та інституційних засад впровадження електронного урядування (Чукут, С. А. & Загвойська, О. В. 2011) тощо. Такий перебіг подій, своєрідна «історія» дослідження визначеної проблеми, через свою новизну й специфічність, вписується у вельми короткий часовий період, для якого вивчення феномену електронного урядування в науковій площині та його запровадження в практику діяльності органів влади всіх рівнів йшло паралельно і вкрай пришвидшеними темпами.

Попри значну кількість наукових публікацій, в яких було зосереджено увагу дослідників на широкому спектрі проблем електронного урядування, на усвідомлення самого змісту цього понятійного словосполучення, його практичної функції та наявності окремих описових моментів історії становлення й розвитку електронного урядування, все ж невіршеними раніше частинами загальної проблеми залишаються питання структурно-історичної систематизації наукових досліджень та створення передумов для моделювання загальних теоретичних міжгалузевих принципів та підходів.

Метою статті є характеристика сучасного стану української наукової думки в різних галузях наук стосовно історії розвитку вітчизняного електронного урядування. Дослідницькими завданнями вбачаємо: визначити основні напрями наукових розвідок щодо місця й ролі електронного урядування в суспільстві; виокремлення наукових здобутків, які віддзеркалюють окремі теоретичні складові; окреслити невіршені й контраверсійні проблеми, які потребують подальшого наукового дослідження.

Джерельною базою запропонованої роботи стали монографії, наукові статті, рукописи дисертацій та авторефератів, навчальні посібники, в яких висвітлюються погляди науковців на становлення електронного урядування в Україні, а також публіцистичні матеріали, використані задля демонстрації та підкреслення наявного інформаційного розриву між наукою та практикою. Зазначимо, що в запропонованій статті розглядаються наукові праці, присвячені проблематиці електронного урядування в різних галузях науки за останні десять років (2008–2018 рр.).

Методологія ґрунтувалася на реалізації принципів історизму та об'єктивності за рахунок систематизації всебічної інформації про становлення нау-

кової думки стосовно електронного урядування, основним науковим методом став порівняльно-історичний.

Складною є ситуація з науковим тлумаченням поняття «електронне урядування» та вибором початків формування концептуальних поглядів. Останні формувалися у кількох наукових напрямках.

Так, у галузі державного управління основні напрями наукових розвідок стосуються механізмів державного управління, організаційно-правових та адміністративно-правових засад і підготовки державних службовців. Усі концептуальні й науково-теоретичні засади електронного урядування формувалися саме в цьому контексті, зокрема актуалізувалися такі теми: залежність інституціонального забезпечення інформатизацією органів влади за умов запровадження електронного урядування (Коваль, Р. А. 2008); потреба в адмініструванні електронного урядування; запровадження електронного урядування, яке змінює роль державного службовця в процесі надання державних послуг (Лопушинський, І. 2010); науково-теоретичні засади ЕУ й організаційно-правові аспекти розвитку інформаційного суспільства в Україні (Клімушин, П. С. 2010); механізми взаємодії органів влади та громадян у системі електронного уряду, надання державно-управлінських послуг через інтернет-представництва та портали органів влади (Серенок, А. О. 2011); електронне урядування як інновація в державному управлінні на регіональному рівні (Федорчак, О. В. 2013); впровадження організаційної моделі національних е-ІР в е-урядуванні; уточнення класифікації національних е-ІР в ЕУ; опис організаційної моделі національних е-ІР в ЕУ (Приймак, Ю. 2013); адміністративно-правові засади ЕУ в органах виконавчої влади (Марченко, В. В. 2016); професійна компетентність державних службовців стосовно технологій ЕУ (Семенченко, А. І. & Жилияєв, І. Б. & Власюк, Т. О. 2016, с. 31); формування нормативно-правової бази ЕУ, використання сучасних бібліотек для допомоги громадянам України (Ємельянов, В. М. & Берсан Є. В. 2016); розвиток розумних міст у контексті впровадження ЕУ на місцевому рівні (Чукут, С. А. & Дмитренко В. І. 2016); цифрова нерівність в умовах ЕУ (Nasymov, R. A. 2017, с. 41–50); форми організації державного управління за допомогою ЕУ (Рошук, М. В. 2018).

У галузі політичних наук дискутувалося про ЕУ в контексті політичних процесів, вироблення політики та політичної влади тощо. Зокрема, наукові розвідки стосувалися таких аспектів: ролі впровадження ЕУ в подальшій демократизації українського суспільства (Дем'янчук, О. П. 2009); національної специфіки впровадження ЕУ (Дубас, О. П. 2012); ЕУ як інструменту формування прозорої та відкритої політичної влади в контексті загальносвітових трансформаційних процесів і концепцій управління (Куспьяк, І. С. 2012); щодо проблеми належного урядування (Береза, А. В. 2012); впровадження механізмів ЕУ в політичну систему України (Радченко, О. В. 2012);

залежності політичної участі громадян від рівня розвитку ЕУ в державі (Драшкович, А. І. 2013); ЕУ як засобу легітимації політичної влади та фактору докорінної трансформації усіх сфер суспільства, а також налагодження якісних каналів взаємодії держави та громадянського суспільства (Кудрявцев, О. Ю. 2015); потенціалу моделей ЕУ та їх впровадження в систему публічного управління (Кудрявцев, О. Ю. 2016).

В галузі економічних наук популяризувалися дослідження можливостей ЕУ для розвитку економіки держави й регіонів. Окремо, наприклад, присвячувалась увага такій тематиці: ЕУ на регіональному рівні в контексті організаційно-економічного механізму регулювання розвитку регіонів (Курмаєв, П. Ю. 2012); аналіз сучасного стану та визначення шляхів прискорення розвитку системи ЕУ в Україні з інституціональних позицій (Колесніченко, І. М. 2014); можливості науково-теоретичного обґрунтування стратегічних пріоритетів розвитку електронного урядування в Україні (Риженко, О. 2015); розвиток теоретичних засад та нормативного, методичного й технологічного забезпечення ЕУ на регіональному рівні (Колосок, А. М. 2015); електронна економіка як складова ЕУ; цифрова нерівність, що породжує економічну нерівність (Бодров, В. Г. 2016, с. 7–17).

В галузі юридичних наук виразно домінували дослідження в контексті адміністративного та інформаційного права, що презентувалося так: пріоритетні напрями формування інформаційного суспільства (Кагановська, Т. Є. 2014); характеристики феномену поняття «електронне урядування» (Корж, І. Ф. та ін. 2015); ЕУ в аспекті інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують надання адміністративних послуг з боку органів влади та їх функціонування в режимі відкритості й прозорості (Бухачевич, О. М. 2015); електронне судочинство в аспекті секторів електронного урядування (Бринцев, О. В. 2016); визначення особливостей нормативно-правового регулювання процесів впровадження електронного документообігу в Україні (Майстренко, А. А. 2016); законодавче забезпечення через створення цілісної системи законодавства, гармонізованого з нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства (Політанський, В. С. 2017, с. 16–22); аналіз законодавства щодо забезпечення ЕУ в Україні (Волох, О. 2017); форма організації державного управління, при якому органи влади будують відносини з суспільством, та аналіз нормативно-правової бази функціонування інституту ЕУ в Україні (Лозинський, Ю. Р. 2017); особливості адміністративно-правового регулювання ЕУ в публічному управлінні України (Ільницький, М. П. 2017); ресурсне та методологічне підґрунтя запровадження ЕУ (Дніпров, О. С. 2018); модернізація діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування (Гапєєв, Л. 2018); аналіз сучасного стану ЕУ в Україні, правовий аналіз законодавства України, що забезпечує розвиток ЕУ (Соломко, Ю. 2018).

В галузі історичних наук ішлося переважно про генезис історичних процесів, пов'язаних із демократизацією державного управління, вдосконаленням взаємодії влади і суспільства/спільнот через комунікативні засоби й інструментарії тощо, обґрунтовувалася необхідність доцільності впровадження системи ЕУ в Україні (Кондратенко, О. Ю. 2011).

В галузі технічних наук, зокрема щодо інформатизації, наголошувалося на тому, які етапи має проходити впровадження електронного документообігу, які для цього потрібні платформи, формати подання даних, важливості автоматизації процесів ЕУ (Величкевич, М. Б. & Мітрофан, Н. В. & Кунанець, Н. Е. 2010).

У галузі філософських наук запровадження електронного урядування розглядають як напрям модернізації державного управління в Україні (Ватковська, М. 2013).

У сучасних навчальних посібниках, зокрема розроблених у межах міжнародних проєктів, ЕУ розглядалося в дуже наріжних аспектах: оцифрування адміністративних послуг, перепроєктування організаційних структур (Пігарев, Ю. Б. & Ложковський, А. Г. & Маматова, Т. М.); презентування інструментів відкритості влади, що забезпечувало б нові форми комунікації між громадянами, бізнесом та владою (Семенченко, А. І. & Серенок, А. О. 2017); створення якісно нових форм організації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, залучення громадськості, комплексності надання державних послуг, підвищення якості урядових рішень (Машкаров, Ю. Г. 2011)

На основі цих досліджень було виокремлено квінтесенцію самих наукових здобутків розглянутого історичного періоду, а саме: констатація важливості рівня розвитку ЕУ для політичних процесів та державного управління (Коваль, Р. А. 2008, Дем'янчук, О. П. 2009, Дубас, О. П. 2012, Береза, А. В. 2012, Драшкович, А. І. 2013); вироблення науково-практичних рекомендацій щодо розвитку інформаційного простору України, особливо під час інтеграції вітчизняного інформаційного простору в світову інформаційну спільноту, впровадження систем електронного документообігу в державних установах, різних технологічних питань конфіденційності обміну електронними документами, використання цифрового підпису, управління кадровою та господарською діяльністю тощо (Клімушин, П. С. 2010); вдосконалення моделі надання державно-управлінських послуг; вироблення науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення Інтернет-представництв органів влади (Серенок, А. О. 2011); опису співвідношення понять «відкритість» та «прозорість» у діяльності органів влади; окреслення ймовірної політичної стратегії ЕУ в Україні (Куспляк, І. С. 2012); розроблення методики формування моделі ЕУ на регіональному рівні інформаційно-дозвільного типу (Курмаєв, П. Ю. 2012); визначення основних перешкод щодо запроваджен-

ня ЕУ (Берега А. В., 2012); констатації ролі ЕУ у зростанні довіри громадян до політичної влади (Кудрявцев, О. Ю., 2015); визначення поняття «електронне урядування» на підставі досвіду та стандартів зарубіжних держав (Корж, І. Ф. та ін. 2015); визначення систем ЕУ (Кудрявцев, О. Ю. 2016); сучасних проблем і перспектив впровадження ЕУ в Україні (Марченко, В. В. 2016); пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення законодавства України з адміністративно-правового регулювання ЕУ в публічному управлінні (Ільницький, М. П. 2017).

Історіографічний аналіз наукової продукції зазначеного періоду, висновки, узагальнення й результати досліджень наших колег демонструють відсутність чіткої концепції/теорії щодо ЕУ. Частково це пояснюється тим, що наукові дослідження в цьому річизі з'явилися після застосування інформаційних технологій у багатьох сферах життєдіяльності. З іншого боку, спостерігається заангажованість, заикленість досліджень на одноманітній проблематиці, висвітленні якогось окремого аспекту з різних позицій і, що доволі прикро, майже з однаковими результатами. Бракує залучення або поєднання різноманітних, міжгалузевих методик у дослідженнях, зокрема, дискусійних підходів до питань, які висвітлюють автори, є різною рисою наукового доробку останнього десятиліття.

Зауважимо, що такий стан справ також пов'язаний і з відсутністю досліджень стосовно побудови теоретичної моделі ЕУ. Враховуючи загальноприйнятну методологію побудови теоретичної моделі, серед наукових праць виокремлюються теорії першого рівня, зокрема: управління, кібернетики, систем, державного управління, публічного управління й адміністрування. Саме це здебільшого стає об'єктом досліджень. Теоріями другого рівня, які можуть забезпечити побудову теоретичної моделі в даному аспекті є тільки теорія масових комунікацій, переведена в онлайн взаємодію. Праць, присвячених теоріям другого рівня, які б забезпечили впровадження ЕУ, практично немає. Стосовно концепцій зазначимо, що в сучасних вітчизняних розвідках ідеться тільки про концептуальні засади й концептуальні підходи самих дослідників, однак не ідеться про досягнення науковців світу, які можуть стати підґрунтям вітчизняної концепції розвитку та запровадження е-урядування. У наявних роботах можна виокремити тільки концепцію ЕУ, на яку є низка посилань.

Відносно моделей зазначимо, що зберігається аналогічна ситуація — є наголоси тільки на модель соціальної мережі. Дослідження моделей ЕУ обходять переважно технологічні аспекти моделей електронного устрою суспільства, які розробили зарубіжні фахівці, й того, як ці моделі впроваджуються у вітчизняну практику. Втім, не ідеться про інші моделі побудови суспільства, влади тощо та сумісність цих моделей, враховуючи особливості системи державного та публічного управління в Україні.

Окрім того, відсутність розроблених і запропонованих методів запровадження ЕУ в наукових дослідженнях нівелює значення науки, з одного боку, а з іншого, призводить до того, що проблематика досліджень повторюється, що спостерігається на прикладі невеликого проміжку часу від 2008 р. й до сьогодні, до того ж дублюється в різних галузях науки. Аналогічна ситуація спостерігається й у технології. В наукових дослідженнях та в практичній діяльності популярна тільки одна технологія мережевих відносин на основі інформатизації, за допомогою якої спостерігаються потуги досягти результатів на рівні масової свідомості та соціально-психологічних факторів, стійких соціальних, організаційних і політичних зв'язків між органами державної влади й населенням тощо.

Узагальнюючи, зауважимо, що для наукових досліджень ЕУ в 1990–1998 рр. сутнісним було усвідомлення ролі нових технологій, що впливали на внутрішньо-організаційну й зовнішньо-організаційну діяльність будь-якої організації чи установи (бізнес, органи влади всіх рівнів, окремі громадяни). На 1999–2006 рр. припадають вивчення зарубіжного досвіду інформатизації та ЕУ як у наукових колах, так і в практиці; пошук найдодільніших моделей електронного суспільного устрою та спроба перенести їх у вітчизняну реальність; загальна інформатизація. Для 2007–2010 рр. були притаманні активні дискусії як науковців, так і практиків щодо інформатизації; інформаційних розривів та можливостей їх подолання; нерівності резервів регіонів і центральних органів влади; доцільних вітчизняних моделей електронної взаємодії між органами влади. На цьому етапі було реалізовано багато проєктів, спрямованих на розбудову електронної взаємодії на регіональному рівні. Йдеться про гармонізацію організаційних структур та розробку необхідного нормативно-правового забезпечення. Широко проводилися «Дні електронного урядування», що охоплювали велику кількість політиків, практиків, науковців, із активним запрошенням послів, що важливо, тих країн, які мали успішний досвід розвитку електронного урядування (Норвегії, Естонії, Малайзії та ін.), представництва ООН в Україні, керівників міністерств, проєктів, міжнародних фондів зацікавлених у впровадженні електронного урядування в Україні. Було започатковано видання міжнародного наукового журналу «Електронне урядування»¹, в якому протягом кількох випусків науковці та практики висвітлювали найактуальніші питання ЕУ. Спираючись на власний досвід безпосередньої участі в досліджуваних процесах, автори статті вважають цей етап найбільш активним і успішним. Без перебільшення, він став «проривом» у свідомості, не лише пересічних громадян, а насамперед, державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які зрозуміли всю важливість та переваги від запровадження електронного урядування в усіх сферах суспільного життя, тож зусилля науков-

¹ Електронне урядування: міжнародний науковий фаховий журнал. URL: <https://cutt.ly/dkzhvkc>

ців не минули даремно. 2011–2013 рр. демонструють популярність наукових досліджень, публікацій та захопленість технологічними й організаційно-правовими процесами ЄУ, проте здебільшого це відбувалося не систематично, без застосування комплексного підходу до розвитку різноманітних складових і технологій ЄУ. 2014–2018 рр. — «нова хвиля» інтересу вчених до ЄУ.

Увертюрним роком шостого етапу став 2019 р. Доцільно говорити про формування теоретичної моделі ЄУ, яка має бути побудована на міжгалузевій дискусії. Насамперед, це зумовлено розвитком розумних міст та застосуванням різноманітних технологій, інтернету речей у діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, що потребує ґрунтовних міжгалузевих наукових досліджень. У перспективно-історичному контексті доцільно створювати загальну міжгалузеву базу наукових досліджень з питань ЄУ, з урахуванням досягнень різних галузей науки.

Подальші наукові розвідки варто було б зосередити саме на доцільності й можливості використання сучасних інформаційних технологій задля створення «електронної наукової спільноти», здатної прискорити запровадження ЄУ як на державному, так і на місцевому рівнях, щоб покращити індекс розвитку ЄУ України й сприяти її входженню до тридцятки країн-лідерів з е-урядування. Цікавою була б і загально державна база публікацій з даної проблематики, де були б не тільки назви і посилання на видання, а повні тексти. Такий підхід сприяв би формуванню нової, соціально-орієнтованої, професійної мережі науковців і практиків, а також серйозним міжгалузевим науковим дослідженням.

Береза, А. В. 2012. *Ефективне урядування як чинник стабільності політичної системи*. Автореферат дисертації доктора наук. Київ.

Бодров, В. Г. 2016. Інформаційна економіка і публічне управління: теоретико-прикладні аспекти. *Публічне управління та митне адміністрування*. № 2 (15), 7–17.

Бринцев, О. В. 2016. «Електронний суд» в Україні. *Досвід та перспективи*. Харків: Право. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/qkzhKQ1> [Accessed: 05.03.2019].

Буханевич, О. М. 2015. Проблеми впровадження електронних адміністративних послуг в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 3. Т. 2. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/AkzhXUt> [Accessed: 05.03.2019].

Ватковська, М. 2013. Упровадження електронного урядування як напрям модернізації державного управління в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. Вип. 2. С. 1–13.

Величкевич, М. Б. & Мітрофан, Н. В. & Кунанець, Н. Е. 2010. Електронний документообіг, тенденції та перспективи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Інформаційні системи та мережі. № 689. С. 44–53.

Волох, О. 2017. Генезис електронного урядування в Україні. *Адміністративне право і процес*. № 2. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/dkzjJms> [Accessed: 05.03.2019].

Гапєєв, Л. 2018. Електронне урядування: проблеми, пріоритети, завдання. *Держслужбовець*. № 3, березень. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/zkzjjoM> [Accessed: 05.03.2019].

- Глушков, В. М. & Валах, В. Я. 1981. *Что такое ОГАС?* Москва: Наука. 160 с.
- Дем'янчук, О. П. 2009. *Політологічні аспекти державної політики і державного управління*. Автореферат дисертації доктора наук. Київ.
- Дніпров, О. С. 2018. Зарубіжний та вітчизняний досвід електронного урядування. *Порівняльно-аналітичне право*. № 2. С. 202–206.
- Драгомирецька, Н. М. & Брущенко, Є. П. 2008. Налагодження ефективних комунікативних зв'язків між владою та громадськістю в процесі формування електронного урядування. *Вітчизняний і зарубіжний досвід впровадження електронного урядування*. С. 105–106.
- Драшкович, А. І. 2013. *Політична участь громадян у процесі прийняття владних рішень в умовах перехідного суспільства*. Автореферат дисертації кандидата наук. Одеса.
- Дубас, О. П. 2012. *Розвиток інформаційно-комунікаційного простору в контексті взаємодії культури і політики*. Автореферат дисертації доктора наук. Київ.
- Ємельянов, В. М. & Берсан, Є. В. 2016. Проблеми та перспективи розвитку електронного урядування в Україні. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Серія: Державне управління. Т. 281. Вип. 269. С. 11–17.
- Ільницький, М. П. 2017. *Адміністративно-правове регулювання електронного урядування у сфері публічного управління в Україні*. Дисертація кандидата наук. Ужгород.
- Кагановська, Т. Є. 2014. Електронне урядування як форма державного управління в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Форум права*. № 2. С. 176–182.
- Клімушин, П. С. 2010. *Електронне урядування в інформаційному суспільстві*. Харків: Магістр.
- Коваль, Р. А. 2008. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів влади*. Автореферат дисертації кандидата наук, Класичний приватний університет, Запоріжжя.
- Колесніченко, І. М. 2014. Розвиток електронного урядування в Україні: інституціональний аспект. *Бізнесінформ*. № 3. С. 52–57.
- Колосок, А. М. 2015. Електронне урядування — шлях до формування соціально відповідальної держави. *Актуальні проблеми економіки*. № 2. С. 417–421.
- Кондратенко, О. Ю. 2011. Інформаційне забезпечення вищих органів державної влади та електронне урядування. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ*. сер.: економіка, право, політологія, туризм. Т. 1. № 3. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/Tkzлахu> [Accessed: 05.03.2019].
- Корж, І. Ф. та ін. 2015. *Становлення електронного парламенту в контексті євроінтеграції України*. Київ: ПанТот.
- Кудрявцев, О. Ю. 2015. *Електронне урядування у контексті легітимації політичної влади*. Автореферат дисертації кандидата наук. Харків: Національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.
- Кудрявцев, О. Ю. 2016. *Електронне урядування у сучасному політико-адміністративному просторі*. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова.
- Курмасв, П. Ю. 2012. *Науково-методологічні основи державного регулювання економічного розвитку на регіональному рівні*. Автореферат дисертації доктора наук, Київський національний університет технології та дизайну, Київ.
- Куспляк, І. С. 2012. *Електронне урядування як інструмент формування прозорої та відкритої політичної влади*. Автореферат дисертації кандидата наук, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського», Одеса.

- Лозинський, Ю. Р. 2017. Адміністративно-правові засади інституту електронного урядування в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. С. 164–167.
- Лопушинський, І. 2010. Упровадження електронного урядування в роботу органів виконавчої влади України як вагома складова реформування державної служби. *Держава і суспільство*. № 2. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/ukzjpRk> [Accessed: 05.03.2019].
- Майстренко, А. А. 2016. Нормативно-правове забезпечення електронного документообігу в Україні: Інформаційно-аналітичний огляд. *Архіви України*. № 3–4. С. 58–82.
- Марченко, В. В. 2016. *Електронне урядування в органах виконавчої влади: адміністративно-правові засади*. Харків: Панов.
- Машкаров, Ю. Г. та ін. 2011. *Електронне урядування. Інформатизація державного управління*. Харків: Магістр.
- Михайлуца, М. & Шиптілова О. 2018. *Історія України і її державності: осучаснений погляд*. Херсон: Олді-плюс.
- Пігарєв, Ю. Б. & Ложковський, А. Г. & Маматова, Т. М. 2017. *Електронне урядування та електронна демократія*. Ч. 15: Технології розвитку електронного урядування та електронної демократії. Київ: ФОП Москаленко О. М. С. 52.
- Політанський, В. С. 2017. Інформаційне суспільство в Україні: від зародження до сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія. Право. Вип. 42. С. 16–22.
- Приймак, Ю. 2013. Розвиток електронного урядування в Україні: організація національних електронних інформаційних ресурсів. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. № 4. С. 126–133.
- Радченко, О. В. 2012. *Роль Інтернет-комунікацій в політичній взаємодії в Україні*. Автореферат дисертації кандидата наук, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса.
- Риженко, О. 2015. Стратегічні пріоритети сучасного розвитку електронного. *Ефективність державного управління в Україні*. Вип. 43. С. 99–103.
- Рошук, М. В. 2018. Розвиток електронного урядування в Україні: правовий аспект забезпечення безпеки інформації. *Безпека інформації*. Т. 24. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/Ckzjmp1> [Accessed: 05.03.2019].
- Семенченко, А. І. & Жиляєв, І. Б. & Власюк, Т. О. 2016. Сучасні проблеми підвищення рівня професійної компетентності публічних службовців України щодо технологій електронного урядування. *Стратегічні пріоритети*. Сер. Політика. 31–42.
- Семенченко, А. І. & Серенок, А. О. 2017. *Електронне урядування та електронна демократія*, Ч. 2: Електронне урядування: основи та стратегії реалізації Київ: Москаленко О. М. 72.
- Серенок, А. О. 2011. *Механізми взаємодії органів влади з громадянами в системі електронного уряду*. Автореферат дисертації кандидата наук. Харків.
- Соломко, Ю. 2018. Електронне урядування: поняття, сутність, принципи та напрями розвитку. *Ефективність державного управління*. Вип. 2 (55). Ч. 1. С. 135–143.
- Федорчак, О. В. 2013. *Інновації в державному управлінні: регіональний аспект*. Львів: ЛРІДУ НАДУ.
- Чукут, С. А. 2008. Електронна демократія: сутність та основні етапи. *Вітчизняний і зарубіжний досвід впровадження електронного урядування*. С. 89–90.
- Чукут, С. А. та ін. 2011. *Налагодження механізмів взаємодії уряду з неурядовими громадськими організаціями*. Київ : НАДУ, 80 с.

Чукут, С. А. & Дмитренко, В. І. 2016. Смарт-сіті чи електронне місто: сучасні підходи до розуміння впровадження е-урядування на місцевому рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 13. С. 89–93.

Чукут, С. А. & Загвойська О. В. 2011. *Теоретико-методологічні, організаційні та інституційні засади впровадження електронного урядування НАДУ при Президентові України*, переглянуто 15 грудня 2011 р. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/kkzjYCR> [Accessed: 14.03.2020].

Насумов, Р. А. 2017. «Digital divide» in Ukraine as a Problem of Public Administration. *Публічне урядування*. № 1. С. 41–50.

Bereza, A. V. *Efektivne uriaduvannia yak chynnnyk stabilnosti politychnoi systemy [Effective Governance as a Factor in the Stability of the Political System]*. Avtoreferat dysertatsii doktora nauk. Kyiv. [In Ukrainian]

Bodrov, V. H. 2016. Informatsiina ekonomika i publichne upravlinnia: teoretyko-prykladni aspekty [Information Economics and Public Administration: Theoretical and Applied Aspects]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*. № 2 (15). S. 7–17. [In Ukrainian]

Bryntsev, O. V. 2016. «Elektronnyi sud» v Ukraini. *Dosvid ta perspektyvy [«Electronic Court» in Ukraine. Experience and Perspectives]*. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/qkzhKQ1> [Accessed: 05.03.2019]. [In Ukrainian]

Bukhanevych, O. M. 2015. Problemy vprovadzhennia elektronnykh administratyvnykh posluh v Ukraini [Problems of Introduction of Electronic Administrative Services in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Vyp. 3. T. 2. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/AkzhXUt> [Accessed: 05.03.2019]. [In Ukrainian]

Velychkevych, M. B. & Mitrofan, N. V. & Kunanets, N. E. 2010. Elektronnyi dokumentoobih, tendentsii ta perspektyvy [Electronic Document Management, Trends and Prospects]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii: Informatsiini systemy ta merezhi. № 689. S. 44–53. [In Ukrainian]

Volokh, O. 2017. Henezys elektronnoho uriaduvannia v Ukraini [Genesis of eGovernment in Ukraine, Administrative Law and Process]. *Administratyvne pravo i protses*. № 2. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/dkzjImS> [Accessed: 05.03.2019]. [In Ukrainian]

Hapieiev, L. 2018. Elektronne uriaduvannia: problemy, priorityety, zavdannia [Electronic Governance: Problems, Priorities, Tasks]. *Derzhsluzhbovets*. № 3. March. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/zkzjjoM> [Accessed: 05.03.2019]. [In Ukrainian]

Hlushkov, V. M. & Valakh, V. YA. 1981. *Chto takoye OGAS? [What is OGAS?]*. Moskva: Nauka, 1981. [In Russian]

Demianchuk, O. P. 2009. *Politolohichni aspekty derzhavnoi polityky i derzhavnoho upravlinnia [Political Aspects of Public Policy and Public Administration]*. Avtoreferat dysertatsii doktora nauk. Kyiv. [In Ukrainian]

Dniprov, O. S. 2018. Zarubizhnyi ta vitchyzniani dosvid elektronnoho uriaduvannia [Foreign and Domestic Experience of E-Government]. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 2, 202–206. [In Ukrainian]

Dragomyretska, N. M. & Brushchenko, Ye. P. 2008. Nalahodzhennia efektyvnykh komunikatyvnykh zv'iazkiv mizh vladoiu ta hromadskistiu v protsesi formuvannia elektronnoho uriaduvannia [Establishing Effective Communications Between Government and the Public in the Process of E-Governance]. *Vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid vprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia*. S. 105–106. [In Ukrainian]

Drashkovych, A. I. 2013. *Politychna uchast hromadian u protsesi pryiniattia vladnykh rishen v umovakh perekhidnoho suspilstva [Political Participation of Citizens in the Process of Making Power Decisions in a Transitional Society]*. Avtoreferat dysertatsii kandydata nauk. Odesa. [In Ukrainian]

Dubas, O. P. 2012. *Rozvytok informatsiino-komunikatsiinoho prostoru v konteksti vzaiemodii kultury i polityky [Development of information and communication space in the context of interaction of culture and politics]*. Avtoreferat dysertatsii doktora nauk. Kyiv. [In Ukrainian]

Yemelianov, V. M. & Bersan, Ye. V. 2016. Problemy ta perspektyvy rozvytku elektronnoho uriaduvannya v Ukraini [Problems and Prospects of E-Government Development in Ukraine]. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]*. Seria: Derzhavne upravlinnia. T. 281. Vyp. 269. S. 11–17.

Ilnytskyi, M. P. 2017. *Administratyvno-pravove rehuliuвання elektronnoho uriaduvannya u sferi publichnogo upravlinnia v Ukraini [Administrative and Legal Regulation of E-Governance in Public Administration in Ukraine]*. Dysertatsiia kandydata nauk. Uzhhorod. [In Ukrainian]

Kahanovska, T. Ye. 2014. Elektronne uriaduvannya yak forma derzhavnogo upravlinnia v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku [E-Government as a Form of Public Administration in Ukraine: Current State and Development Prospects]. *Forum prava*. № 2. S. 176–182. [In Ukrainian]

Klimushyn, P. S. 2010. *Elektronne uriaduvannya v informatsiinomu suspilstvi [Electronic Governance in the Information Society]* Kharkiv: Mahistr. [In Ukrainian]

Koval, R. A. 2008. *Informatsiino-analitychni zabezpechennia diialnosti orhaniv vlady [Information and analytical support of the activity of the authorities]*. Avtoreferat dysertatsii kandydata nauk. Zaporizhzhia. [In Ukrainian]

Kolesnichenko, I. M. 2014. Rozvytok elektronnoho uriaduvannya v Ukraini: instytutsionalnyi aspekt [Development of E-Government in Ukraine: Institutional Aspect]. *Biznesinform*. № 3. S. 52–57. [In Ukrainian]

Kolosok, A. M. 2015. Elektronne uriaduvannya — shliakh do formuvannya sotsialno vidpovidalnoi derzhavy [E-Government is the Way to the Formation of a Socially Responsible State]. *Aktualni problemy ekonomiky*. № 2. [In Ukrainian]

Kondratenko, O. Yu. Informatsiine zabezpechennia vyshchychk orhaniv derzhavnoi vlady ta elektronne uriaduvannya [Information Provision of Supreme Bodies of State Power and E-Government]. *Naukovyi visnyk Instytut mizhnarodnykh vidnosyn NAU*. Ser.: ekonomika, pravo, politolohiia, turyzm. T. 1. № 3. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/Tkzlxau> [Accessed: 05.03.2019]. [In Ukrainian]

Korz, I. F. ta in. 2015. *Stanovlennia elektronnoho parlamentu v konteksti yevrointehratsii Ukrainy [The Formation of the E-Parliament in the Context of Ukraine's European Integration]*. Kyiv: PanTot. [In Ukrainian]

Kudriavtsev, O. Yu. 2015. *Elektronne uriaduvannya u konteksti lehitymatsii politychnoi vlady [E-Government in the Context of Legitimizing Political Power]*. Avtoreferat dysertatsii kandydata nauk. Kharkiv. [In Ukrainian]

Kudriavtsev, O. Yu. 2016. *Elektronne uriaduvannya u suchasnomu polityko-administratyvnomu prostori [Electronic Government in the Modern Political and Administrative Space]*. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova. [In Ukrainian]

Kurmaiev, P. Yu. 2012. *Naukovo-metodolohichni osnovy derzhavnogo rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku na rehionalnomu rivni [Scientific and Methodological Bases of State Regulation of Economic Development at the Regional Level]*. Avtoreferat dysertatsii doktora nauk. Kyiv. [In Ukrainian]

Kuspliak, I. S. 2012. *Elektronne uriaduvannia yak instrument formuvannia prozoroї ta vidkrytoї politychnoi vlyady* [Electronic Government as an Instrument for the Formation of Transparent and Open Political Power]. Avtoreferat dysertatsii kandydata nauk. Odesa. [In Ukrainian]

Lozynskiy, Yu. R. 2017. Administratyvno-pravovi zasady instytutu elektronnoho uriaduvannia v Ukraini [The Administrative and Legal Principles of the Institute of E-Government in Ukraine]. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 1. S. 164–167. [In Ukrainian]

Lopushynskiy, I. 2010. Uprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia v robotu orhaniv vykonavchoї vlyady Ukrainy yak vahoma skladova reformuvannia derzhavnoi sluzhby [Implementation of E-Government in the Work of the Executive Authorities of Ukraine as a Significant Component of the Reform of the Civil Service]. *Derzhava i suspilstvo*. № 2. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/ukzjpRk> [Accessed: 05.03.2019]. [In Ukrainian]

Maistrenko, A. A. 2016. Normatyvno-pravove zabezpechennia elektronnoho dokumentoobihu v Ukraini: Informatsiino-analitychnyi ohliad. Stati ta povidomlennia [Regulatory and Legal Framework of Electronic Document Circulation in Ukraine: Information and Analytical Review]. *Arkhivy Ukrainy*. № 3–4. S. 58–82. [In Ukrainian]

Marchenko, V. V. 2016. *Elektronne uriaduvannia v orhanakh vykonavchoї vlyady: administratyvno-pravovi zasady* [Electronic Government in Executive Bodies: Administrative and Legal Principles]. Kharkiv: Panov. [In Ukrainian]

Mashkarov, Yu. H. ta in. 2011. *Elektronne uriaduvannia. Informatyzatsiia derzhavnoho upravlinnia* [Electronic Governance. Informatization of Public Administration]. Kharkiv: Mahistr. [In Ukrainian]

Mykhailutsa, M. & Shyptilova O. 2018. Istorii Ukrainy i yii derzhavnosti: osuchasneni pohliad [The History of Ukraine and its Statehood: an Updated Perspective]. Kherson: Oldiplus. [In Ukrainian]

Pihariev, Yu. B. & Lozhkovskiy, A. H. & Mamatova, T. M. 2017. *Elektronne uriaduvannia ta elektronna demokratsiia* [Electronic Governance and Electronic Democracy]. Ch. 15: Tekhnologii rozvytku elektronnoho uriaduvannia ta elektronnoi demokratsii. Kyiv: FOP Moskalenko O. M. S. 52. [In Ukrainian]

Politanskyy, V. S. 2017. Informatsiine suspilstvo v Ukraini: vid zarozhennia do sohodennia [Information Society in Ukraine: from Birth to the Present]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Ser.: Pravo. Vyp. 42, S. 16. [In Ukrainian]

Pryimak, Yu. 2013. Rozvytok elektronnoho uriaduvannia v Ukraini: orhanizatsiia natsionalnykh elektronnykh informatsiinykh [Development of E-Governance in Ukraine: Organization of National Electronic Information Resources]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*. № 4. S. 126–133. [In Ukrainian]

Radchenko, O. V. 2012. *Rol Internet-komunikatsii v politychnii vzaiemodii v Ukraini* [The Role of Internet Communications in Political Interaction in Ukraine]. Avtoreferat dysertatsii kandydata nauk. Odesa. [In Ukrainian]

Ryzhenko, O. 2015. Stratehichni priorytety suchasnoho rozvytku elektronnoho uriaduvannia [Strategic Priorities of Modern Electronic Development]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia v Ukraini*. Vyp. 43. S. 99–103. [In Ukrainian]

Roshchuk, M. V. 2018. Rozvytok elektronnoho uriaduvannia v Ukraini: pravovyi aspekt zabezpechennia bezpeky informatsii [The Development of E-Government in Ukraine: the Legal Aspect of Ensuring Information Security]. *Bezpeka informatsii*. Vol. 24. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/Ckzjmp1> [Accessed: 05.03.2019]. [In Ukrainian]

Semenchenko, A. I. & Zhylyaiiev, I. B. & Vlasiuk, T. O. 2016. Suchasni problemy pidvyshchennia rinvnia profesiinoi kompetentnosti publichnykh sluzhbovtiv Ukrainy shchodo tekhnolohii elektronnoho uriaduvannia [Modern Problems of Raising the Level of Professional Competence of Public Servants of Ukraine Regarding E-Governance Technologies]. *Stratehichniy prioritet*. Ser. Polityka. S. 31–42. [In Ukrainian]

Semenchenko A. I. & Serenok, A. O. 2017. *Elektronne uriaduvannia ta elektronna demokratiia [Electronic Governance and Electronic Democracy]*. Ch. 2: Elektronne uriaduvannia: osnovy ta stratehii realizatsii Kyiv: Moskalenko O. M. S. 72. [In Ukrainian]

Serenok, A. O. 2011. *Mekhanizmy vzaiemodii orhaniv vlady z hromadianamy v systemi elektronnoho uriadu [Mechanisms of Interaction between Authorities and Citizens in the System of E-Government]*. Avtoreferat dysertatsii kandydata nauk. Kharkiv. [In Ukrainian]

Solomko, Yu. 2018. Elektronne uriaduvannia: poniattia, sutnist, pryntsyipy ta napriamy rozvytku [E-Government: the Concept, Essence, Principles and Directions of Development]. *Efektynnist derzhavnoho upravlinnia*. Vyp. 2 (55). Ch. 1. S. 135–143. [In Ukrainian]

Fedorchak, O. V. 2013. *Innovatsii v derzhavnomu upravlinni: rehionalnyi aspekt [Innovation in public administration: a regional aspect]*. Lviv: LRIDU NADU. [In Ukrainian]

Chukut, S. A. 2008. Elektronna demokratiia: sutnist ta osnovni etapy [E-Democracy: the Essence and Milestones]. *Vitchyzniani i zarubizhnyi dosid vprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia*. S. 89–90. [In Ukrainian]

Chukut, S. A. ta in. 2011. *Nalahodzhennia mekhanizmiv vzaiemodii uriadu z neuriadovymy hromadskymy orhanizatsiiamy [Establishing Mechanisms for Government Interaction with Non-Governmental Organisations]*. Kyiv: NAPA. [In Ukrainian]

Chukut, S. & Dmytrenko, V. 2016. Smart-siti chy elektronne misto: suchasni pidkhody do rozuminnia vprovadzhennia e-uriaduvannia na mistsevomu rinvni [Smart City or Electronic city: Modern Approaches to the Understanding of the Implementation of E-Governance at the Local Level]. *Investytsiyy: praktyka ta dosvid*. T. 13. S. 89–93. [In Ukrainian]

Chukut, S. A. & Zahvoiska O. V. 2011. Teoretyko-metodolohichni, orhanizatsiini ta instytutsiini zasady vprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia [Theoretical and Methodological and Organizational and Institutional Foundations of E-Government Implementation]. NADU pry Prezydentovi Ukrainy, perehlianuto 15 hrudnia 2011 r. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/kkzjYCR> [Accessed: 14.03.2020]. [In Ukrainian]

Hasymov, R. A. 2017. «Digital divide» in Ukraine as a Problem of Public Administration. *Publichne uryaduvannya*. № 1. S. 41–50. [In English and Ukrainian].